

OPSTAD TVANGSARBEIDSHUS

17. april 1915 til 17. april 1938.

AV DIREKTØR CONRAD FALSEN

OPSTAD TVANGSARBEIDSHUS.

17. april 1915 til 17. april 1938.

Av direktør Conrad Falsen.

Den nye lov om løsgjengeri, betleri og drukkenskap av 31. mai 1900 i forbindelse med fengselsloven av 12. desember 1903 gav støtet til at man her i landet måtte gå til å bygge et moderne tvangsarbeidshus istedenfor den gamle arbeidsanstalt i Oslo ved navn Prinds Christian Augusts Minde.

Ved Den Norske Regjerings resolusjon av 17. august 1905 blev der den 28. september samme år av Justisdepartementet nedsatt en komité til å avgi forslag om istandbringelse av nye tvangsarbeidshus. Til medlem av denne komité blev opnevnt ekspedisjonschef Fr. Woxen (som formann), inspektør ved Bergens fattigvesen Knudsen, lensmann i Høiland Lima, forstander for arbeidsanstalten Prinds Christian Augusts Minde, Arne Omsted, direktør for Akershus landsfengsel Axel Smedal og sogneprest Walnum. Som komitéens sekretær blev antatt daværende sekretær i Justisdepartementet, nuværende direktør for Botsfengslet Hartvig Nissen.

Komitéen avgav sin innstilling den 21. mars 1907 og foreslo kjøpt inn Opstadfeltet. Komitéen uttaler herom:

Dette felt som består av gården Åen samt deler av gårdene Opstad, Vestre Håland og Ånestad, ligger sydøst for Nærbø jernbanestasjon, den nærmeste del omkring 3 km. fra denne og 1½ km. fra jernbanelinjen. Dets størrelse er omtrent 3700 mål, hvorav omtrent 300 dyrket, 1800 slåtteland og 1600 utmark. Herfor forlanges tilsammen omtrent kr. 88 000,00, heri iberegnet husenes verdi efter ligningen, tilsammen kr. 14 500,00.

Utskiftningsassistent Gausland, der på komitéens vegne har forhandlet om disse eiendommer, uttaler at hvis det finnes ønskelig, vil der kunne erhverves tilstøtende eiendommer av stor utstrekning. Likeledes vil man antagelig kunne få fornøden jord til anlegg av sidespor fra jernbanelinjen til en vordende anstalt.

Av det som nu tenkes erhvervet utgjøres en vesentlig del av Opstads store, bekjente verdifulle dyrknings-flater. Det meste av eiendommen kan forøvrig opdyrkes. De i den øvrige del av utmarken forekommende meget gode torvmyrer har større verdi til fremstilling av brenntorv enn de vil ha i dyrket stand. Disse myrer antas sammen med endel utenfor eiendommen liggende myrer, hvori denne

har rettigheter, å kunne skaffe tilstrekkelig brensel til en anstalt i en meget lang årrekke. Drivkraft vil kunne fås fra en elv, Tvihaugelven, som går langs eiendommen. Vannmengden her er visstnok under sommertørkeperioder liten, men der er lett adgang til ved opdemning å regulere vannføringen. I dette øiemed vil det muligens være hensiktsmessig å tilkjøpe et stykke av naboeiendommen.

Godt drikkevann i tilstrekkelig mengde vil kunne fås nesten overalt på eiendommen.

Landbruksingeniør Grimnes som har undersøkt eiendommene, har uttalt at jordsmonnet er av meget god kvalitet og velskikket til opdyrking. Betraktet fra almindelig gårdsbruks standpunkt vil opdyrkningen være godt regningssvarende så å si overalt. Vann til en anstalt kan antagelig fås uten store omkostninger. Driftsvann for kraftanlegg og brannapparater kan fås fra Tvihaugelven. Da der kan fås stor trykkehøide, vil der antagelig alltid være vann nok til lysanlegg. Fra denne elv kan også forholdsvis lett og billig anlegges engvanning på den største del av feltet og antagelig med fortrinlig resultat. Husene vil det være lønnsomt å få med for de priser de er ansatt til. Å få et sidespor ned til jernbanelinjen (1–2 km.) vil være meget lett. De forlangte priser anser landbruksingeniøren for rimelige. Han finner feltet meget hensiktsmessig.

Overlærer ved landbrukshøiskolen, Bjørlykke, som siste sommer i en annen anledning har besøkt trakten ved Opstad, har uttalt at jordbunnen i denne efter hans mening er meget god og egner sig i fortrinlig grad til opdyrking. Han fikk i det hele et meget godt inntrykk av stedet som godt skikket til anlegg av tvangsarbeidsanstalt. Der er også god anledning til utvidelse over en stor del av «Høijæderen», sydover og østover. Han tilføier at jordbunnen i disse søndre trakter omkring Varhaug og Vigrestad stasjon hører til den beste jordbunn på Jæren, men den er også den mest forsømte og minst opdyrkede.

De faste hypothekbanktakasjonsmenn for Nærbø har uttalt at de finner prisene for eiendommen meget rimelige, og har heri fått tilslutning av menn der har forrettet som jordtakasjonsmenn ved offentlige utskiftningsforretninger.

Banemester Skjærpe, der er i besiddelse av inngående kjennskap til Jæren, uttaler likeledes at prisene er overmåte billige.

På foranledning av den nedsatte komité har landbruksdirektøren uttalt følgende:

Det kan neppe være tvilsomt at Jæren er den del av landet som er best skikket for opprettelse av en tvangsarbeidsanstalt beregnet vesentlig for utearbeide for et større antall arbeidere. De store strekninger av godt dyrkningsland og plantningsmark i forbindelse med et klima som tillater markarbeide også i en stor del av vintermånedene, samt ordnede gode kommunikasjoner, hvorved kan skaffes regelmessig lønnende avsetning for omtrent alle landbruksprodukter, er tilsammentatt fordeler som intet annet distrikt her i landet kan opvise. Hvad spesielt sistnevnte angår meddeles at Stavangerdistrikt i stadig stigende utstrekning forsyner Oslo-

Direktør Falsen.

markedet med kjøtt, egg, fjærkre, havesaker m. m., og der er allerede oparbeidet særskilt dampskibsrute for forsendelse av sådanne produkter. Endelig vil der i Jærdistriktet utvilsomt være en langt rikeligere adgang til å skaffe arbeiderne arbeide utenfor anstaltens grenser.

Komitéen fant at Opstadfeltet både på grunn av sin beliggenhet og sin beskaffenhet vil være fortrinlig egnet for anlegg av en anstalt, og man vil derfor på det beste anbefale at det innkjøpes. Etter de foreliggende opplysninger om prisene på Jæren antas den forlangte kjøpesum å være meget rimelig.

Ved valget av eiendom for det omhandlede øiemed fant komitéen det naturligvis av fremtredende betydning om man kan gå ut fra at anstalten kan bli der for den fremtid hvortil det nu kan være rimelig å ta hensyn eller om man må regne med at anstalten i en nærmere fremtid må

flyttes av mangel på passende arbeide for de innsatte. Med hensyn til spørsmålet om hvorledes forholdet i så henseende vil stille sig, skal flertallet bemerke følgende:

Det areal man har antatt nu burde erhverves er foruten det opdyrkede omkring 3400 mål stort, hvorav det aller vesentligste godt dyrkningsland. De første år er det forutsetningen at tvangsarbeiderne i størst mulig utstrekning skal sysselsettes med byggearbeider og de mange andre gjøremål et sådant anlegg fremkaller, idet der, når anstalten tas i bruk alene tenkes å være opført en liten del av de fornødne bygninger. Vesentlig ved tvangsarbeidere vil da bli å opføre resten av de for denne fornødne sove- og arbeidslokaler og dernest — efterhånden som der med det stigende belegg kreves flere funksjonærer, de for disse nødvendige våningshus. Endelig kommer opførelsen av de til landbruket fornødne hus. Hertil kommer videre anlegg av fornødne veier og formentlig opførelse av endel gjerder, anlegg av vannledning, vannreservoar o. s. v. Hvor mange år der vil hengå før disse arbeider er tilendebragt er umulig å si. At der vil hengå minst 5 år før man med noen kraft kan ta fatt på opdyrkningen er visstnok utvilsomt.

Efter utløpet av disse år antar man at av 150 ialfall 50 mann vil bli å sysselsette med annet arbeide enn opdyrking, idet farlige personer eller personer med rømningslyst må holdes inne mens man vil ha bruk for tvangsarbeidere som kan et håndverk til utførelse av håndverksarbeide for anstalten og forskjellig slags husgjerning samt det jordbruk som ved eiendommens kjøp allerede forefinnes, vil legge beslag på adskillige. Dessuten må der tas hensyn til at anstalten til enhver tid vil rumme et antall arbeidsudyktige.

Komitéen antok at tvangsarbeiderne gjennemsnittlig rydder høist 2 mål om året. Eftersom jorden blir opryddet forutsettes den tatt under den omhyggeligste dyrking — delvis som kjøkkenhave for avl av alt både grønsaker til anstaltens eget bruk og for salg. Hertil vil kreves en stadig større arbeidsstokk. Denne må tas fra rydningsarbeidet som derfor etterhånden kun vil skride langsomt frem. Etter konferanse med sakkyndige går komitéen ut fra at der ved intensiv drift på Jæren kan sysselsettes 2 frie menn for 100 mål jord. Videre går man ut fra at 5 tvangsarbeidere utretter så meget som 2 frie arbeidere — mere tør der visselig gjennemsnittlig ikke regnes med. Under disse forutsetninger kommer man ved en likefrem beregning til det resultat at der ikke vil bli noen mangel på utearbeide. Innen opdyrkingen er ferdig vil man nemlig ha arbeide nok med det almindelige jordbruk for alle dem som kan antas beskjeftiget hermed.

Selv om det skulde vise sig at anstalten enten fra først av eller i en nær fremtid måtte innrettes for 220, vil man ikke komme i forlegenhet for utearbeide.

Skulde det være fornødent eller hensiktsmessig, navnlig hvis anstalten senere skulde finnes å burde utvides til å opta et vesentlig større belegg enn fra først av forutsatt, vil man også kunne søke beskjeftigelse for tvangsarbeiderne med arbeide for andre, f. eks. opdyrkningsarbeide, kanaliseringsarbeide, skogplantning med tilhørende arbeide for staten og for treplantningsselskaper m. v. Til sådan beskjeftigelse vil Jæren i særlig grad gi anledning. På denne måte vil det ikke bli vanskelig å finne rikelig beskjeftigelse selv for adskillig flere tvangsarbeidere for all den fremtid, hvortil det nu kan være rimelig å ta hensyn.

Almindelig jordbruk er forøvrig i flere henseender mindre hensiktsmessig for en tvangsarbeidsanstalt enn rydningsarbeide. Det vil derfor være heldigst, at man, når dette jordbruk blir for stort, avhender passende deler av det opdyrkede land og erhverver nytt land. Til begge deler antas der ved Opstad å ville by sig god leilighet.

Komitéen foreslo at Opstadfeltet i Nærbø innkjøpes og at der på dette sted anlegges et tvangsarbeidshus for inntil 170 menn, særlig første gangs innsatte over den første ungdomsalder.

Stortinget besluttet i 1907 å kjøpe inn Opstadfeltet, og det blev overdradd forstander ved Kristiania tvangsarbeidsanstalt, Omsted, samt direktør for Akershus landsfengsel, Smedal, med bistand av arkitekt Ekman, og med annen fornøden teknisk og landbrukskyndig hjelp å utarbeide planer for denne eiendoms utnyttelse og bebyggelse.

Efter komitéens forslag og overensstemmende med Justisdepartementets innstilling blev det besluttet:

1. At der skulde tilveiebringes en direkte forbindelse fra Opstad til jernbanelinjen på det sted hvor den ligger nærmest feltet. Der blev erhvervet nødvendig jord fra 5 forskjellige bruk til vei eller jernbane samt til oplagsplass og

tomt for varehus ved jernbanelinjen. Det hele dreiet sig om ca. 40–50 mål, og kjøpesummen ca. kr. 2 200,00. Noen vei eller jernbanelinje er ennå ikke anlagt og blir vel neppe aktuell, da automobiltrafikken har revolusjonert transporten.

2. Der blev tilveiebragt en ny vei mellem Opstadfeltet og Nærbø, da de to veier som førte frem til feltet var for bakket og for svakt bygget for tung trafikk. Dette veianlegg inngår som en del av et projektert hovedveianlegg Garborg–Bru. Opstadlinjen blev enstemmig anbefalt av Nærbø herredstyre i møte den 16. juni 1909 og også anbefalt av amtsingeniøren, likesom amtmann og veidirektør anbefalte denne linje. Opstadlinjen blev valgt, og efter forslag fra veidirektøren blev det besluttet at veibredden skulde være 4,5 meter. Utgifter var kalkulert til kr. 33 900,00, hvilket beløp forutsattes å bli godtgjort tvangsarbeidsanlegget av veivesenets midler, når veien Garborg–Bru bevilges.

Opkjørselen fra hovedveien til byggetomten var av banemester Skjærpe beregnet til kr. 6250,00.

3. Bygningene blev besluttet utført efter en redusert plan.

Som byggekomité for Opstad tvangsarbeidshus blev nedsatt forstander Omsted, formann, banemester Skjærpe og avdelingsingeniør Juell, Stavanger, med konsulenter arkitekt Ekman og ingeniør Holter.

Efter denne komités forslag og efter at saken på ny var blitt behandlet i Regjering og Storting, gikk man med på å utvide planen for bygg av arbeids- huset, således at dette gir plass for ialt 230 tvangsarbeidere.

Der blev nu satt full kraft inn på byggearbeidene, og den 17. april 1915 blev arbeidshuset åpnet og 174 tvangsarbeidere overført fra Kristiania Tvangsarbeidshus.

Jeg skal i korte trekk gi en beskrivelse av Opstad tvangsarbeidshus således som det ser ut i 1938 efter at samtlige byggearbeider er ferdig.

Først og fremst vil jeg forutskikke den bemerkning at bygningene ligger helt fritt uten å være omgitt av ringmur. Fra hovedbygningen kan arbeiderne rykke like ut til sitt arbeide på gårdsbruket og på nydyrkningen.

Arbeidshuset består av en 3 etasjes hovedbygning i korsform, og i direkte forbindelse med denne en økonomi- og verkstedsbygning som på to sider omgir den ene av de to luftegårder. Hovedbygningen dannes av 4 fløier som går ut fra en felles midthall, nemlig administrasjonsfløien, i flukt med den cellefløien og rettvinklet på disse de to sidefløier.

Fra opkjørselen kommer man rett på hovedinngangen som vender mot syd-vest. Herfra inn i administrasjonsfløien som er 17,5 m. lang og 15 m. bred. Den inneholder i kjelleren 8 straffceller. I første etasje er der kontorer for de overordnede funksjonærer, og igjennem 2. og 3. etasje kirke og forsamlingslokale. I kirken er der ett galleri for funksjonærene som de kan komme op til fra hovedinngangen uten å passere selve kirken, og de kan herfra ikke se tvangsarbeiderne

eller presten. Fra administrasjonsfløiens gang fører en ildfast dør rett inn til midt-hallen, hvorfra man har full oversikt over de tre fløier. Rett frem ligger celle-avdelingen og til høire og til venstre fellesavdelingene. Man har full oversikt over de åpne korridorer og dørene inn til cellene og lokalene. I annen og tredje etasje er der åpne korridorer, og der fører jerntrapper op til galleriene likesom der er en innbygget jerntrapp fra kjelleren op til loftet.

Cellefløien er 26 m. lang og 13,5 m. bred og inneholder 56 celler, vaktmester-kontor, samt i hver etasje en spylcelle med sjakt, hvor klosett-bøttene tømmes ned i en vogn som står i det tilsvarende rum i kjelleren.

I 1931/34 blev cellefløien utvidet med 21,17 m. påbygging i lengderetningen og med bredde 13,5 m. som den gamle fløi. Bygningen blev opført av mur og betong og tekket med skifer. Fordelt på 1ste, 2nen og 3dje etasje er der i tilbygningen ialt 46 ordinære celler samt 2 limkokerum. I kjelleren er der 4 almindelige celler og 5 sikringsceller samt 1 karbad med påklædning, depot for nye klær, samt toalett for betjeningen. Fra kjelleren fører en trapp op til 3dje etasje.

I A og B luftegård er ialt opført 20 luftestråler av jernbetong samtidig er utgangene til luftegårdene omlagt således at disse nu går direkte ut fra fløiene.

Cellene er 3,8 m. lange og 2,32 m. brede. Vinduene er 92×92 cm. Cellen inneholder seng som kan slås op om dagen, dessuten bord og stol samt et skap med nødvendige rengjøringssaker såvel for tvangsarbeiderne selv som til renhold av cellen. Videre en privetdunk med vannlås.

I hjørnene mellom cellefløien og de to sidefløier er der på begge sider i hver etasje innrettet et rum 11 m. langt og 4,82 m. dypt med 2 store vinduer. Av rummene i første etasje er det ene innrettet til bad med 2 kar og 8 dusjer, det annet til tøilager. Her har hver tvangsarbeider sitt rum, hvor der opbevares det tøy som han har fått utlevert, men for øieblikket ikke bruker. Rummene i 2nen etasje nyttes til fellesrum for funksjonærene og nattvaktene. De 2 øvrige rum benyttes til sovelokaler for eldre pålitelige arbeidere. Her er plass til 7 mann på hvert rum og der er ikke sovebokser.

De to sidefløier er like og er 39,28 m. lange og 17,5 m. brede og inneholder til-sammen 48 fellesrum, 16 rum i hver etasje i hver fløi. Rummene er ca. 5 m. brede og 5,80 m. dype, og der er i hvert av dem ved mellomvegger av rabbitz innrettet 4 sovebokser og 1 privet. Hver av fløiene inneholder dessuten i 2. og 3. etasje et rum som er $3,80 \times 3,0$ m. Av disse 4 rum benyttes ett til soverum for nattvakt-mesteren. Resten til almindelige celler.

I nordvestre fløi er en elektrisk heis ved hvilken maten bringes op i 2nen og 3dje etasje.

Under cellefløien er der tilsvarende rum som benyttes til lager m. v. Under sidefløiene er der 8 rum av samme størrelse som felleslokalene. Disse brukes til arbeidsrum for utearbeidere når de må holdes inne i arbeidstiden i styggvær.

Hovedbygningen — såvelsom økonomibygningen — er mest mulig ildfast bygget. Gulv og gallerier er utført i armert beton dekket med asfalt — loftsgulvene er pusset med cement. Hovedbygningen og økonomibygningen oppvarmes med damp fra maskinanleggets høitryksskjele. I midthallen er installert en elektrisk dreven ventilasjonsvifte som fører frisk oppvarmet luft inn i korridorene. Herfra drives den inn i arbeids- og sovelokalene. Den forbrukte luft trekkes ut gjennom avtrekkskanaler som forenes i en samlekanal på loftet hvor den munder ut i en luftsuger.

Ved enden av hver av sidefløiene er der en dør med glass som fører ut til forrummene. Fra disse fører der dører ut til luftegårdene og til plassen foran anstalten.

Opstad frå lufta.

I disse forrum rykker arbeiderne ut og inn troppsvis og bytter skotøi, således at de ikke trekker de skitne trebunnsstøvler med sig inn i anstalten, men bytter på sig seildukssko. Samtidig blir arbeiderne talt således at man vet hvor mange der er rykket ut og kommet inn igjen.

Fra det ene forrum kommer man over til økonomi- og verkstedsbygningene som inneholder kjøkkenet ($9,5 \times 6,75$ m.) med 4 dampgryter (2 på 400 l., 1 på 300 l. og 1 på 150 l.), potetkoker og komfyr. Ved siden herav opvaskrum, skrelle- og 1 proviantrum, samt 1 rum hvor de inspiserende og besøkende kan prøve midt dagen. Fra kjøkkenet fører en gang inn til bakeriet, hvor alt brød til arbeidshuset blir bakt.

Under kjøkkenet er der lagerrum samt kjøleanlegg for matvarer. Ved siden av bakeriet ligger fyrhuset, og ved siden herav maskinrummet. Kjelerummet er på $10 \times 7,5$ m. og maskinrummet på $6,5 \times 5$ m. Her er installert et anlegg som kan gi fornødent elektrisk lys til arbeidshuset, hvis kraften fra Jærens elektrisitetsverk skulde slå klikk.

Fra fyrhuset kommer man inn til det mekaniske verksted (9×5 m.) og til smien ($10 \times 6,75$ m.). Begge verksteder er fullt moderne utstyrt.

Der er opført en enetasjes bygning av mur og betong med platå. Byggeflate 204 m.². Her er elektrisk verksted, transformatorstasjon og dieselagregat bestående av 6 cyl. dieselmotor 140 HK med 125 kwa. 220 volt trefasegenerator.

Snekker- og vaskeribygning blev i 1931/34 forandret ved påbygning så vel på lengden som i høiden, og har nu en lengde av 25 m. og bredde av 10,6 m. Den er opført i 2½ etasje av mur og betong og tekket med skifer. I første etasje er der vaskeri med desinfeksjonsrum. I vaskeriet er installert ny damptørk og ny vaske-maskin. I første etasje er der dessuten snekkerverksted. I annen etasje er der to malerverksteder og i loftsetasjen skomaker- og skredderverksted. Vaskeribygningen er sammenbygget med cellefløien ved et mellembygg 5,6 m. langt og 5,5 m. bredt. I denne bygning er foruten rum for varmtvannsbereder og et mindre lager-rum, trappe for adkomst til maler- og skomakerverksted. Ennvidere er her en gjennomkjørsel fra B luftegård til det fri.

I 1934 er snekkerverkstedsbbygningen delt i to etasjer ved innlegning av jern-betonggulv i høide med vaskeribygningens 2nen etasje. 1ste etasjes gulv er sam-tidig senket 0,50 m. Denne bygningsdel har nu således 2 verkstedslokaler av samme gulvflate som tidligere ett. I første etasje er der montert maskinsnekker verksted. I annen etasje leketøi-, kurv- og bokbinderverksted.

Transformatoren er omdannet til brandstasjon.

I årene 1931-34 er der opført en ny sykehusbygning i 2½ etasje og kjeller. Bygningen som ligger i rett vinkel ut fra cellefløiens nordøstre ende er 29 m. lang og 10,5 m. bred og er forbundet med cellefløien med et 2 etasjes mellembygg 6 m. langt og 5,67 m. bredt. Bygningen er av mur og betong og tekket med skifer.

I første etasje er der to dobbelte og syv enkelte sykerum, læge- og tannlæge-kontor med venterum, lintøirum, tekjokken, karbad og skyllerum. I annen etasje er der 11 en-sengsrum, et undervisningsrum, bibliotek, lintøisrum, tekjokken, karbad og skyllerum. I loftsetasjen rettslokale, arkiv, fotografrum og tegnerum. I kjelleren er der lagerrum samt badeavdeling for funksjonærene bestående av 3 karbad, dusjbad og dampbad.

Der var i 1912 opført en messebygning med uthus med plass for 8 ugifte be-tjenter samt vaktmesterbolig med plass for 2 familier. Likeledes var der inn-rettet en mindre familieleilighet i messen. Der blev videre bygget en enebolig for direktøren samt tre boliger som gav plass, den ene for inspektør og prest, den annen for gårdsbestyrer og forvalter og den tredje for verks- og maskinmester.

På kvisten er innrettet værelse for kontorfunksjonærer. Videre blev der opført 5 funksjonærboliger med plass for 10 funksjonærer. Ved siden herav har man innrettet familieleiligheter for ialt 5 funksjonærer i de gamle hus som tilhørte de innkjøpte gårder.

I tiden fremover har der stadig vært bygging på Opstad.

Der blev opført kullskur, garasje, bensinskur, torvhus, svinehus, potetkjeller, vedhus, egen bruksskole med bolig for læreren, fjøs, ny garasje, koloni, stall med

kornlager og potetkjeller, to vannbasseng, vognskur, tømmermannsverksted, lager for materialer og stor garasje.

Opstad tvangsarbeidshus er en anstalt i hastig utvikling. Der melder sig stadig nye krav på uthus, lagerrum m. v. Der foregår derfor stadig byggearbeider ved arbeidshuset.

Samtlige nybygg og utvidelser er utført ved hjelp av tvangsarbeidere under fagbetjentes opsyn. Det vil føre for vidt her nærmere å beskrive alle bygningene. Jeg skal nøie mig med å omtale følgende:

1. Kolonien på Åen.

Da antallet av arbeidere steg meget sterkt i årene 1922 og 1923, blev der vinteren 1923/24 bygget en særlig koloni for arbeidshuset. Denne ligger ca. 750 m. fra hovedanstalten og blev opført av lemmer fra A.s Norsk Husbygningskompani på Hamar. Den har en størrelse av 117 m³ og er bygget i to etasjer og inneholder 10 rum, hver på 16 m², samt en stor spisesal og forsamlingslokale. Dessuten er der kjeller til å arbeide i på styggeversdager. Av rummene er 2 avgitt til de 2 funksjonærer som forestår kolonien og utearbeidet. Et rum er avgitt til kjøkken. Kolonien gir plass til ialt 26 arbeidere.

2. To vannbasseng.

Det er bygget to vannbasseng ved siden av hverandre og like store. Hvert basseng tar 600 000 liter. Bassengene er delt i to rum à 10 × 10 × 3 m. og er helt av jernbeton med en veggtykkelse i toppen på 15 cm. Tross denne utvidelse kan man dog neppe si at man har mer enn absolutt nødvendig vannmagasin. Man har derfor tatt tilhjelp ett vannopkomme nedenfor arbeidshuset, hvor der skal anlegges renseanlegg for vannet.

3. Grishuset,

som blev bygget i 1918 viste sig meget snart for lite, og blev utvidet til det dobbelte. Samtidig blev der tilbygget en fløi med slakteri og kjølerum for slakt. Grishuset har nu følgende innretning: I begge ender er der binger for grisene, 6 store på hver side og gang med troer i midten. Der er ialt 24 binger. Regnes der med endel smågriser, kan man altså gi plass for 160 à 190 dyr. Midt i huset er der to rum hvor der er installert kokegryter. Kokningen foregår med damp fra arbeidshusets høitrykkskjeler, idet der ligger en 2" ledning i kanal under jorden mellem fyrhuset og grishuset. I midtfløien er som nevnt slakthus. Transport mellem slakterummet og kjølerummet foregår på en hjemmelavet transportbane.

4. Fjøs-, stall- og kornsilobygg.

Fjøset er ca. 80 m. langt og 17 m. bredt og kan ta 204 kjør. I forbindelse med fjøset er der i sidefløien ungfæfjøs og sykestall som er helt isolert fra de andre

rum. Resten av sidefløiens 1. etasje er optatt av kornlager og redskapslager. Under fjøset er der gjødselkjeller og landkummer. Disse står i forbindelse med gjødselkjeller og landkum under ungfæfjøset. Stallen har 22 spiltaug, og i ytterste ende av fløien sælerum m. v. samt oplagsrum for landbruksmaskiner. Over stall og fjøsfløien er der store høilåvar, og over sidefløien treskelåve.

Fjøset har ialt tre store siloer (8 m. høie og 5 m. i diameter). Det gamle fjøs er bygget på granittgrunnmur i $1\frac{1}{2}$ stens hulmur i 1. etasje. Under hver takstol er muren utvidet ved lisener til 2 sten. Det nye er helt av jernbeton i begge

Opstad, fjøs, stall og kornsilo

etasjer. For utseendets skyld er den synlige grunnmur utført som forblendingsmur i granitt med betonbakstøp. Bare veggfeltene i fjøset er utmurt i $1\frac{1}{2}$ stens hulmur.

Midt på fjøsfløien er utbygget en liten fløi som i 1. etasje rummer føringsrum, kontrollrum, høisjakt m. v. I kjelleren er opvaskrum. I 2. etasje er der kraftforlager, og over det et mindre lager.

I såpass lange hus blir det vanskelig å klare foringsspørsmål m. v. på en helt tilfredsstillende måte. Der er anvendt transportbaner (løpekatter) og traller i stor utstrekning og er installert melkemaskiner.

Midt på fjøsbygget er der bygget et kornsiloanlegg i jernbetong. Her er installert treskemaskin, korntørker m. v.

5. Nye boliger.

I årene 1930–34 har man videre bygget 7 nye opsynsbetjentboliger som hver kan gi plass for 2 funksjonærfamilier. Disse er bygget av natursten som er hugget på anstaltens eiendom. Denne boligbygning vil bli fortsatt til der foreligger bolig for samtlige anstaltens funksjonærer.

6. Nytt sauehus.

I 1938 blev der videre ferdigbygget et moderne sauehus efter tegning av fylkesagronom A. Norheim. Dette gir plass for ca. 300 sauer.

7. Der er dessuten bygget et tømmermannsverksted og materiallager. Da arbeidshusets garasjeplass er altfor liten, fikk man tillatelse til å bygge garasje i den ene ende av dette hus. Denne garasje rummer fire biler, og er en billig løsning av garasjespørsmålet. Første etasje er bygget helt i jernbeton. Overbygningen er av tre. Grunnflate 30×12 m.

Foruten den ordinære drift av arbeidshuset har man siden den 14. september 1931 en veiarbeiderkoloni som for tiden er på 30 mann og som er beskjeftiget med å utbedre og anlegge veien Ognå til Tengs. Frå 1. juli 1938 har arbeidshuset fått ytterligere en koloni til på 30 mann til fortsatt arbeide på denne vei.

Opstad.

Opstad tvangsarbeidshus gir således fra 1. juli 1938 plass for ialt 390 mann fordelt således:

I hovedanstalten	304	mann
I kolonien på Åen	26	—
På veiarbeide	60	—

De samlede utgifter til innkjøp av eiendommen med torvmyrer m. v. kom ialt på kr. 173 563,64, og de samlede byggeutgifter inklusive høispentlinje m. v. på omkring 2 millioner kroner.

For året 1938–1939 er der bevilget et statsbidrag på kr. 552 000,00 til Opstad, idet anstaltens utgifter er budgettert til kr. 974 000,00 og dets inntekter til kr. 422 000,00. Når utgiftene er blitt så pass store, skyldes det i første rekke lønningsbudgettet som er på kr. 369 000,00.

En så stor anstalt som Opstad krever en betydelig administrasjon. Der er ialt omlag 86 funksjonærer knyttet til arbeidshuset og dets kolonier.

I arbeidshuset anbringes i første rekke personer som er dømt til tvangsarbeide efter lov om løsgjengeri, betleri og drukkenskap, samt efter lover om innførsel og omsetning av brennevin. Dessuten tar arbeidshuset imot personer som sikres efter strl. § 39, d. v. s. av lovovertridere hvis lovbrudd er foretatt i sinnssykdom eller bevisstløshet eller som følge av selvforskyldt rus eller under en forbigående nedsettelse av bevisstheten eller av en person med mangelfullt utviklede eller

varig svekkede sjelsevner. Anbringelse av disse psykopater i Opstad tvangsarbeidshus må imidlertid bli å betrakte som en midlertidig ordning til man her i landet får en egen psykopatanstalt for disse.

Alle tvangsarbeidere har arbeidsplikt og alt arbeide på anstaltens bygninger og for dens gårdsbruk utføres av tvangsarbeiderne.

Direktøren bestemmer hvilket arbeide enhver enkelt skal beskjeftiges med under hensyn til tvangsarbeiderens alder, krefter, ferdighet og tidligere beskjeftigelse. Herunder skal man søke å fremme deres arbeidslyst og gjøre dem mest mulig skikket for fremtidig erhverv.

Arbeidet faller i to deler. Jordbruksarbeide og verkstedsarbeide. Dessuten settes endel arbeidere til å holde anstalten ren og til å arbeide på kjøkkenet.

Alle arbeidere som er friske og arbeidsdyktige, og ikke spesielt er utlærte fagfolk, blir satt til jordbruksarbeide.

For at læserne skal få et innblikk i arbeidshusets jordbruk og det samfundsgavnige rydnings- og dyrkningsarbeide som drives, må jeg gi noen nærmere opplysninger om det.

Arbeidshusets jord er vesentlig lynghei, ofte forholdsvis jevn og med lite sten i overflaten. Lyngtorven, som er meget mineralfattig, har vekslende tykkelse — oftest 25–50 cm. Partivis torvmyr av vekslende mektighet. Undergrunnen er av moreneleir av noe forskjellig beskaffenhet, opfylt av større og mindre stein. Mosemyr finnes praktisk talt ikke. Gressmyr er der heller ikke meget av. Jorden er tung å dyrke. Undergrunnens beskaffenhet gjør den praktisk talt ugjennemtregelig for vann. Dette i forbindelse med det fuktige klima, stor nedbør og til dels rikelig forekommende opkommevann, gjør at man må grøfte meget tett — på de felter som nu er under arbeide med 6 m. innbyrdes avstand mellom sugrøftene. Grøftene er 1,20 m. dype og lukkes med stein. Hovedavløp og kanaler blir også i størst mulig utstrekning muret igjen.

Brytningen foregår med spade i to spadestikk dybde — ca. 50 cm., og den mineralrike undergrunn blandes med den praktisk talt mineralfrie lyngtorv. Metoden stiller meget store krav til gjødseltilførselen de første år etter brytningen. I det hele tatt er jorden tung å bringe i kultur, men engang oparbeidet og bragt i god hevd, vil det bli en god og riktydende kulturjord som vil komme til å bære en meget vesentlig del av arbeidshusets utgifter.

Jordens bruk fordeler sig således:

De to første år som regel havre, tredje år rotfrukter og fjerde år gjenlegg til eng med bygg som dekkseed. Så følger en engperiode på 4 år og så går skiftet inn i det ordinære omløp — 3 år åker og 4 år eng. På grunn av den store nydyrkning — gjennemsnittlig omkring 50 dekar pr. år — må engperioden f. t. gjøres så vidt lang og åpenåkerperioden så vidt kort, for ikke å få altfor meget åpen åker — ellers vilde gjødselbehovet bli altfor umettelig.

Arbeidshusets eiendom er som tidligere nevnt på bortimot 4000 dekar. Om gårdsbruket har gårdsbestyrer Johs. Foldøy avgitt sådan beretning for året 1936/37:

De samlede inntekter av gårdsdriften var *kr. 109 700,17* og utgiftene *kr. 72 099,12*. Det regnskapsmessige overskudd av gårdsdriften er således *kr. 37 601,05* — det største i arbeidshusets historie. I forrige termin var overskuddet *kr. 26 639,93* og i driftsåret 1934/35 *kr. 16 808,32*.

Av utgiftene var *kr. 14 369,00* betaling til arbeidsdriften for leie av arbeidskraft — tvangsarbeidere.

Arbeidshuset har nu:

Under jordbruksmessig kultur	1040 dekar jord		
Under arbeide, opbrudt og delvis grøftet	110	-	-
Byggegrunn, funksjonærhaver, plantninger (hovedtunet).....	129	-	-
Plantefelt, Surtedalen	62 dekar		
Langs Åen	25	-	
Vannbassenget.....	5	-	
		92	- -
Gårdsveier og kanaler	61	-	-
Idrettsplass til kolonien	6	-	-
	Tilsammen	1438 dekar jord	

Lekeplassen, jordet sydøst for de gamle betjentboliger, stort 23 dekar, er i år delvis beplantet, og der er anlagt en fotballbane. Fra før er der her lekeplass for barn — med sandkasse, husker, m. m. Jordet er dog i år medregnet i den dyrkede jord, idet der er foretatt en delvis avhøstning av feltet. Fra neste år vil dette jorde utgå under betegnelsen «jord under jordbruksmessig kultur» som derved blir tilsvarende mindre.

Fjøset.

Besetningens størrelse samt av- og tilgang i årets løp vil fremgå av nedenforstående oversikt:

	Okser.	Kuer.	Kalver og ungdyr.	Sum.
Beholdning 1. juli 1936	2	103	84	189
Tilgang i årets løp (fødte).....			108	108
Innkjøpt (tatt tilbake)			1	1
Ved tilvekst		24		24
	2	127	193	322

Avgang i årets løp:

	Okser.	Kuer.	Kalver og ungdyr.	Sum.
Solgt til slakt		14	61	75
Solgt til liv			19	19
Døde		1	2	3
Ved tilvekst			24	24
Beholdning 30. juni 1937	2	112	87	201
	2	127	193	322

Den kontante bruttoinntekt av fjøset var *kr. 50 672,64*, mot *kr. 45 635,54*, forrige år og *kr. 38 389,19* i regnskapsåret 1934/35. Inntektsøkningen skyldes delvis større melkesalg og delvis større inntekt av livdyrsalg enn ifjor.

Også i dette år er brukt 185 dekar dyrket jord som beite for kalver og melkekuer. Dyrene går ute dag og natt i beitetiden praktisk talt uten tilskudd av kraftfor. Ungdyr og gjeldkuer går som før for en vesentlig del av beitetiden på ukultivert utmarksbeite.

Gjennomsnittlig melkemengde pr. år og ku 3217 kg. med 4,47 % fett. Dette er for melkemengdens vedkommende 79 kg. mindre enn ifjor, mens fettprocenten er steget med 0,05 %.

Gjennomsnittlig forforbruk pr. år og ku 2645 forenheter.

I prosent er føret sammensatt således:

Kraftfor	20,6 %
Stråfor	18,4 %
Saftig for	25,5 %
Beite	35,5 %

Kontrollveiningen av melken foretas to ganger hver måned. Årsmelkemengden for hver enkelt ku beregnes på grunnlag av disse kontrollveininger. Fettprosenten i melken kontrolleres samtidig. Etter kontrollregnskapet var den samlede melkemengde for hele besetningen 338 766 kg. mot 298 274 kg. forrige år og 256 156 kg. i 1934/35.

Den produserte melk er anvendt således:

Funksjonærene har kjøpt	77.480,5 liter
Anstalten har kjøpt	33.341,0 -
Kalvene har fått	20.796,0 -
Grisene har fått	11.113,0 -

Til separering er brukt	29.575,0	liter
Til diverse er brukt	105,0	-
	172.410,5	liter
3 % tillegg	5.172,0	-
Til Nærbø Meieri	160.999,0	kg.
Tilsammen	338.581,5	kg.

3 % tillegget gjøres for å få melkemengden i liter omregnet til kilogram. 100 liter melk veier nemlig ca. 103 kg. Til funksjonærene og anstalten *måles* melken ut i litervis, mens meieriet *veier* melken og betaler pr. kg. For å få ens benevning og for sammenligningen med kontrollregnskapet, hvor der alltid brukes vekt, foretas derfor omregning fra liter til kilogram.

Forskjellen mellom kontrollregnskapets beregnede melkemengde og den utmålte melk er som det fremgår av ovenstående 185 kg. eller 1,8 kg. pr. ku.

Ved utmåling av melk til funksjonærene brukes automatisk måleapparat.

Den gjennomsnittlige fettprosent i den til meieriet leverte melk var 4,28 % — 0,19 % under det samlede gjennomsnitt.

Ved utvalsjå avholdt her på stedet fredag 18. juni 1937 opnåddes følgende premier:

3 kyr	fikk 1ste	premie
38 kyr	- 2nen	-
43 kyr	- 3dje	-

Tilsammen 84 premierte dyr.

Ialt 16 av disse kyr blev ved samme anledning optatt i den offentlige stambok.

Stallen.

I beretningsåret er slaktet 5 og kjøpt 4 nye hester. Basetningen, som ved årets begynnelse tellet 22 dyr, var ved årets utgang 21.

Hestene har i årets løp kjørt følgende antall dagsverk for

Gårdsbruket	2057	dagsverk
Nydyrkningen	2136	—
Bygninger og eiendommen	257	—
Lys og brenne	340	—
Renhold	2	—
Forskjellige arbeider	242	—
Verksdriften	3	—
Tilsammen	5037	dagsverk

Svinehuset.

Besetningens størrelse samt av- og tilgang i årets løp vil fremgå av nedenfor stående oversikt.

Den kontante bruttoinntekt av svinehuset var kr. 24 248,36 mot kr. 23 023,44 i forrige regnskapsår og kr. 16 021,65 i 1934/35.

Der er solgt i alt 22 508,5 kg. flesk. Med undtagelse av det som er solgt til konto kost og til funksjonærene er all fleskeomsetning gått gjennom Norges Kjøtt- og Fleskesentral.

	Råner.	Avls- purker.	Slakte- griser.	Små- griser.	Sum.
Beholdning 1. juli 1936	2	12	86	65	165
Tilgang i årets løp:					
Fødte				347	347
Innkjøpt	1			5	6
Ved tilvekst	2	13	313		328
	5	25	399	417	846
Avgang i årets løp:					
Slaktet	2	10	302		314
Døde		1		27	28
Ved tilvekst				328	328
Beholdning 30. juni 1937	3	14	97	62	176
	5	25	399	417	846

Sauehuset.

Besetningens størrelse samt til- og avgang i årets løp vil fremgå av nedenfor stående oversikt.

	Værer.	Sauer.	Gimrer.	Lam.	Sum.
Beholdning 1. juli 1936	3	122	28	188	341
Tilgang i årets løp:					
Fødte				161	161
Innkjøpt	1				1
Ved tilvekst		28	35		63
	4	150	63	349	566

Avgang i årets løp:

	Værer.	Sauer.	Gimrer.	Lam.	Sum.
Solgt til slakt	1	25		143	169
Solgt som livdyr				9	9
Bortkommet på beite				1	1
Døde		4			4
Ved tilvekst			28	35	63
Beholdning 30. juni 1937	3	121	35	161	320
	4	150	63	349	566

Den kontante bruttoinntekt av saueholdet var kr. 6739,87 mot kr. 4720,09 forrige år og kr. 3982,79 i terminen 1934/35.

På fjellbeite i Sirdalsheiene går i sommer 247 sauer og lam. I hjemmemarken beiter 73 sauer, værer og lam sammen med gjeldkuer, kviger og ungstuter.

Fra sauehuset er i beretningsåret solgt 3.370,5 kg. kjøtt og 562,4 kg. ull. Kjøttet omsettes gjennom Rogaland Fellessalg og ullen gjennom Rogalands Ullvarelag.

Nydyrkningen.

Vi har i år begyndt på et nytt felt østenfor kolonien på Åen (kart-fig. «Vannbassenget», areal 652 dekar). Dette er begynnelsen på et nytt stort dyrknings-avsnitt — det tredje, idet jeg som første avsnitt regner Åen-skiftene og annet avsnitt strekningen fra opkjørselen til Opstad-gårdene.

Av nybrottet blev kun 15 dekar ferdig til isåning ivår — det under jordbruksmessig kultur værende areal er hermed øket fra 1025 til 1040 dekar.

For å få våronnarbeidet noe bedre fordelt og således lette arbeidspresset om våren, er det tanken i år forsøksvis å tilså det vesentligste av nybrottet på «Rudlå» med *høstrug*. Vi har nettop i disse dager ryddet feltet for stein og kjørt utover skjellsand. Feltet blir ferdig til såning i siste halvdel av august måned 1937. Det var oprinnelig tanken at dette nybrott skulde blitt ferdig til såning i vår, men på grunn av de vanskelige vær- og arbeidsforhold siste vinter lot det sig ikke gjøre.

Den ifjor påbegyndte *beitekultivering* ved Kleggevarden er avsluttet efter planen. Feltet er grøftet fullstendig, ryddet litt i overflaten og påkjørt skjellsand og gjødsel samt isådd endel grasfrø.

Vi har ennu ialfall *ett* sidlendt område befengt med leverikt. Dette er det meningen å ta fatt med såsnart anledning gis. (Beitekultivering i utmarken har hittil nærmest vært et ledd i kampen mot leverikten.)

Torødriften.

Der er skåret 616 lass eller 462 kubikkmeter torv som blev innkjørt i tiden 13. juli til 6. august 1937. Forberedende arbeider på torvmyren begynte 18. mai og den egentlige torvskur tok til 25. mai og var ferdig 14. juni. Torvskuren blev som tidligere år utført av kolonikarene på Åen. Arbeidsstyrken var omkring 32 mann daglig.

Jeg kan tilføie at storfebesetningen er av den vanlige vestlandske raukolle. Svinebesetningen var tidligere ren stor Yorkshire. Nu er man gått over til å bruke Yorkshire râne til landsvin purker. Svinehuset drives med produksjon av slaktesvin for øiet, litet smågrissalg. Den store husholdning skaffer meget godt svinefor.

I sauehuset har man cheviotdyr.

Arbeidshuset skjærer selv den torv som brukes i funksjonærboligene.

Torvtaket holdes tørt med en sneglepumpe drevet av en 6 hk. Tryggmotor.

Ved hjelp av en elevator føres torven op i eltemaskinen, hvorfra den kommer i to sammenhengende strimler. Strimlene kappes i passende lengder efterhvert som maskinen mater dem frem på en fjel. Fjelen bringes ved en transportbane frem til tørkeplassen, hvor torven legges ut og fjelen går tilbake med transportbanen. Transportinnretningen er meget enkel og effektiv. Den består av to endeløse stålwirer som går med samme hastighet over en rekke ruller. Fjelene med torv legges tvers over de to wirer og seiler avgårde.

Selve torvmaskinen drives av en 20 hk. Tryggmotor.

Forøvrig kan jeg opplyse at gårdsbruket deltok i landbruks- og husflidssjået i Haugesund 9.-12. oktober 1924 og blev tildelt følgende premier:

Avdeling A — Landbruk — Gruppe I. Jordbruksprodukter: For nepe 2. premie. I gruppe III — Ull: 1. premie.

Ved Rogaland fylkes jubileumssjå i Stavanger fra 25. september til 1. oktober 1926 fikk arbeidshuset sølvmedalje for gårdsprodukter, 1. og 2. premie for ull og 1. premie for torv.

Som man vil forstå er der på et så stort gårdsbruk som Opstad rikelig anledning til å beskjeftige utearbeiderne med det mest forskjelligartede arbeide, fra det tunge og ensformige brytningsarbeide, til de mest interessante tillidsposter i fjøs, stall, sauehus og som kjørekar.

Det viser sig at tillidspostene er meget eftertraktet, og tvangsarbeiderne vil gjerne stelle med dyrene. De som har fått en tillidspost vil nødig miste den, og gjør sitt beste for å beholde den. De erfaringer som man har gjort med tvangsarbeiderne som jordarbeidere er meget opmuntrende.

Det har ikke vist sig særlig vanskelig å oprettholde disiplin og orden blandt utearbeiderne, og arbeidet har gått jevnt og godt. Det er nok så at en eller annen rømmer, men de blir før eller senere pågrepet. Det har også vist sig at de som rømmer vesentlig er arbeidere med forholdsvis lav forstandsutvikling. Disse blir

ofte likefrem narret av sine arbeidskamerater til å rømme, men angrer bittært på det etterpå. Arbeidshusets isolerte beliggenhet, omgitt av store heier, gjør at det ikke er lett å ta sig frem for dem som er ukjent i terrenget.

Av utearbeiderne beskjeftiges som nevnt et meget stort antall i tillidsposter. De arbeider uten stadig tilsyn, og ferdes omkring på arbeidshusets store eiendom. Det gjelder alltid å søke å sette de rette folk på den rette plass. Som eksempel på hvor langt tillidssystemet går kan jeg nevne at en mann alene forestår sauehuset, som ligger for sig selv et stykke fra arbeidshuset. Han kan — ofte også om kvelden — ferdes i heiene og søke efter sauer som ikke er kommet hjem. En eldre pålitelig mann kjører arbeidshusets unghest og temmer den. Andre arbeidere settes til på egen hånd om natten å passe dyr som blir syke, og grisefuten og hans medhjelper er tilstede om natten når der ventes smågriser og i den første tid efter at de er kommet. En enkelt arbeider har i månedsvis passet arbeidshusets høitrykkskjele. Man gjør stadig den erfaring at setter man en arbeider på den rette plass og viser ham tillid, går det godt.

Andre tvangsarbeidere beskjeftiger man i tropper, noen i småtropper på de 6 à 8 mann med en betjent eller arbeidsformann, andre i større tropper på ca. 16 under bevoktning av en betjent og en arbeidsformann. Arbeidsformannen skal personlig delta i arbeidet for ved sitt eksempel å vekke tvangsarbeidernes arbeidslyst og sette den rette fart i arbeidet og holde arbeidstempoet oppe på et forsvarlig nivå. Han skal undervise tvangsarbeiderne i bruken av de forskjellige redskaper, og vise dem hvorledes de forskjellige arbeider skal utføres. Betjenten derimot skal forestå bevoktningen av troppen og passe på at der virkelig arbeides og at ingen dovner sig.

Man kan imidlertid ikke beskjeftige alle med utearbeide. Enkelte er så åndelig og legemlig dårlig utrustet at man ikke kan sette dem til utearbeide. Andre kan det være en fare å sette ut og de må holdes inne. Disse beskjeftiges da på arbeidshusets mange verksteder. Man har tømmermanns- og snekkerverksted, skomaker-, skredder-, maler- og bokbinderverksted, hvor der arbeider fagfolk eller andre som læres op i faget. De fleste beskjeftiges dog på leketøiverkstedene, hvor de laver meget pent leketøy for salg. Arbeidshuset kan godt ta op konkurranse med det utenlandske leketøy, og her har man en stor nasjonaløkonomisk opgave. Leketøiet selges over det hele land. Ved siden herav forarbeides kurver av pil som dyrkes på arbeidshusets eiendom.

Arbeidshuset deltok med sitt leketøy på Husflidssjået i Haugesund i 1924 og opnådde gullmedalje for sin samling husflidsarbeide, dessuten fikk man sølvmedalje for arbeidskjerre, anleggsbære og stenbjørn. På Rogaland fylkes jubileumssjå fikk arbeidshuset takkediplot og Rogalands landbruksselskaps ærespremie for framifrå husindustri med tilvirkning og omsetning av norske leikesaker.

Tvangsarbeidernes daglige liv i arbeidshuset er trukket op efter bestemte regler. De står op kl. 6½, spiser frokost kl. 7 og arbeider fra kl. 7½ til 12, da de

har middag. Om ettermiddagen arbeider de fra kl. 14-18 om sommeren og fra 13-17 om vinteren. Aftens kl. 18. Lørdager slutter arbeidet kl. 12. Efter arbeidstiden er de beskjeftiget med lesing, spill m. v. til rosignalet går kl. 21. Der sørges for god lesning til karene gjennom arbeidshusets bibliotek som er på omlag 2000 bind. Presten her gir undervisning i norsk og engelsk for de som vil delta i det. Tvangsarbeiderne har sitt eget sangkor og orkester. Hver søndag er der gudstjeneste. Når leilighet gis er der om ettermiddagen annen underholdning av belærende og opkvikkende art, herunder er også kino. Radioen er tatt i bruk i koloniene, hvor arbeiderne også får holde dagsaviser. I arbeidshuset får de bare holde underholdningsblader.

I arbeidspenger får tvangsarbeiderne inntil kr. 1,10 daglig efter flid og arbeidsomhet. Betalingen for særlige tillidshverv går op til kr. 1,50 daglig. Arbeidspengene kan nyttes til kjøp av blader, tobakk, toalettsaker, klær ved løslatelsen og til å sende hjem til familien når denne trenger det. De fordeler som tvangsarbeiderne får er avhengig av den klasse som de er i og klassestigningen skjer på basis av optjeningen.

Som regel har et tvangsarbeide gavnlig innflytelse på dem som anbringes, idet de tilvennes vanlig regelmessig arbeide og legemlig kommer sig efter fyll og rangel og kummerlige levevilkår. Men alt står og faller med deres gjeninntredelse i samfundet og de vilkår som da bys dem. Her ligger store ennu uløste opgaver både for samfundet som sådant og for alle dem som i første rekke får med de løslatte å gjøre.